

Dünyada ve Türkiye’de Ayçiçeği Üretimi ve Dış Ticaretindeki Gelişmeler

Tuğba EREM KAYA¹ Ayşe SEZGİN² Murat KÜLEKÇİ³ Hediye KUMBASAROĞLU⁴

¹ İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Erzurum

² İl Tarım Müdürlüğü, Erzurum

³ Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum

⁴ DSİ 8. Bölge Müdürlüğü, Erzurum

e-posta: mkulekci@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi/Received:27.05.2010

Özet: Bu çalışmada, 1980-2008 yılları 5 er yıllık dönemlere ayrılarak Dünyada ve Türkiye de ayçiçeğinin ekim alanı, üretim miktarı, verim ortalamaları ve dış ticareti verilmiştir. Ayçiçeği üretimi bakımından dünyada önde gelen ülkeler Rusya, Ukrayna ve Arjantin’dir. Ülkemizin, dünya ayçiçeği üretiminden aldığı pay ise %3’tür. Ele alınan dönemler boyunca dünya ayçiçeği üretim miktarı, ekim alanlarındaki gelişmelere bağlı olarak artış göstermiştir. Ancak ülkemiz son yıllarda ayçiçeği ekim alanlarındaki azalmaya bağlı olarak ithalatçı ülke konumuna gelmiştir. Çiftçinin ürününü kolayca pazarlayabileceği birimler oluşturulursa ve fiyat politikaları ayçiçeği tarımını teşvik edici düzeyde olursa ayçiçeği tarımı yaygınlaşır ve ekim alanı potansiyeli artabilir.

Anahtar kelimeler: Ayçiçeği üretimi, ayçiçeği ihracatı ve ithalatı

Developments in Trade and Production of Sunflower in The World and Turkey

Abstract: In this study, sunflower’s cultivation area, production quantity, average yield and foreign trade in Turkey and World have been studied dividing the time from 1980 to 2000 into five- year terms. The main countries growing sunflower are Russia, Ukraine, and Argentina. Turkey accounts for the 13% of the total sunflower production of the World. The quantity of sunflower production in the World has increased as the cultivation areas increased during the terms mentioned above. However, our Country has become an importer country in recent years as the area of cultivation decreased. The cultivation area and the quantity of production of sunflower may increase if the market price of sunflower becomes high enough to encourage the cultivation of sunflower and if the markets in which farmers can sell their products easily can be established.

Key words: Sunflower production, sunflower export and import.

1. GİRİŞ

Türkiye’de bitkisel üretim içinde yer alan yağlı tohumlu bitkiler, insan beslenmesinde yaşamsal önem taşıyan temel ihtiyaç maddesi olarak tanımlanmaktadır (Yurdağül ve Ersoy, 1997). Türkiye’de tarımı yapılan yağlı tohumlu bitkiler grubunda; ayçiçeği, soya, susam, yer fıstığı, haşhaş, kanola, aspir ve pamuk çiğdi yer almaktadır. Ayçiçeği, yağlı tohumlu bitkiler içinde ekim alanı ve üretim miktarı bakımından birinci sırada yer almakta olup, içerdiği yüksek orandaki (%22-50) yağ miktarı nedeniyle, bitkisel ham yağ üretimi bakımından önemli bir yağ bitkisidir (Kızıloğlu, 1992; Kara, 1996). Bitkisel yağ üretimimizin %46’sı ayçiçeğinden karşılanmaktadır (Anonim, 2007). Ayçiçeği yağı, içerdiği doymamış yağ asitleri oranının yüksek (%69) olması nedeniyle, beslenme değeri en yüksek olan bitkisel yağlardan birisidir. Yağı açık renkte olup hoş bir kokusu vardır (Sezer ve Şimşek, 2005). %40-45 oranında elde edilen küspesi %30-40 oranında protein içermekte olup, değerli bir yem olarak hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır. Ayçiçeği yağ, sabun ve boya sanayinde değerlendirilmekte, sapları da yakacak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ayçiçeği çerezlik olarak da tüketilmekte olup, ayçiçeği üretiminin %2,6’sı çerezliktir. (Arıoğlu, 2000). Ayçiçeği sağlıklı beslenme açısından da önemli bir bitkidir. Potasyum ve vitamin E bakımından da zengin olan ayçiçeği çekirdeği önemli bir linoleik asit kaynağıdır. Linoleik asit bakımından zengin olan yiyecekler kandaki kolesterol seviyesinin düşmesine yardımcı olmaktadır (Anonim, 2004).

2. Dünyada Ayçiçeği Üretimi ve Dış ticareti

Dünyada yağlı tohumlular arasında yer alan ayçiçeğinin, 2008 yılında ekim alanı 25 milyon ha olup, üretimi 35 milyon ton, verimi 1424 kg/ha’dır. Türkiye’de ise ayçiçeği ekim alanı 577 bin ha, üretimi 992 bin ton, verimi 1716 kg/ha’dır (Anonim, 2010). Ülkemizde Kahramanmaraş, Elazığ, Ankara, Aksaray, Balıkesir, Bursa, Uşak, Burdur, Yozgat, Kırşehir, Amasya, Çorum, Erzurum, Kayseri, Iğdır, Isparta, Eskişehir, Tekirdağ ve Edirne illerinde ayçiçeği tarımı yapılmaktadır (Ergen ve Sağlam, 2005).

Çizelge 1. Dünya ayçiçeği ekiliş, üretim, verim miktarları ve % değişimleri

Yıllar	Ekiliş (ha)			Üretim (Ton)			Verim (kg/Ha)		
	Miktar	%*	**	Miktar	%*	**	Miktar	%*	**
I. (1980-1984)	12 973 208	100,00	-	15 360 942	100,00	-	1184	100,00	-
II. (1985-1989)	15 168 083	116,92	116,92	20 448 872	133,12	133,12	1348	113,85	113,85
III.(1990-1994)	17 899 688	137,97	118,01	21 865 588	142,34	106,93	1221	103,13	90,58
IV.(1995-1999)	20 910 529	161,18	116,82	25 673 779	167,14	117,42	1228	103,72	100,57
V. (2000-2004)	20 646 991	159,15	98,74	24 985 884	162,66	97,32	1210	102,19	98,53
VI.(2005-2008)	23 252 935	179,24	112,62	30 917 001	201,27	123,74	1329	112,25	109,83

*Baz yılına göre değişim

**Bir önceki yıla göre değişim

Kaynak: FAO,2010

Çizelge 1’de 1980–2008 yılları 5’er yıllık dönemlere ayrılarak ekim alanı, üretim ve verim ortalamaları verilmiştir. Çalışmada, yıllar itibariyle mukayese yerine dönemler itibariyle karşılaştırma tercih edilmiştir. Bunun nedeni, tarımsal üretimin büyük ölçüde doğal şartlara bağlı olmasıdır. Her bir dönem içinde dünyadaki ekiliş alanı, üretim ve verimdeki artış ve azalışları daha iyi görebilmek için hem ilk döneme göre hemde bir önceki döneme göre % değişimleri alınmıştır. Baz döneme göre % değişimlere bakıldığında ekim alanı, üretim ve verimde genelde bir artış görülmektedir. Bu artışlar, Türkiye’de nüfusun hızlı artışından, tüketim alışkanlıklarının değişmesinden, beslenme ve sağlık konularına olan ilginin yoğunlaşmasından dolayı insan beslenmesinde önemli yer tutan bitkisel yağlara olan talebi artırmasından kaynaklanmaktadır (Eken, 2004). Bir önceki döneme göre % değişimlere bakıldığında ekim alanı, üretim ve verim de bir dalgalanma dikkati çekmektedir. V. dönemde bir önceki döneme göre çok az bir azalma görülmektedir. Bunun nedenleri, hükümetlerin yürüttüğü yanlış fiyat politikaları ile ayçiçeği ve ham yağ ithal edilmesiyle üreticilerin başka karlı ürünlere yönelmesidir (Erdem, 1999).

Ayçiçeği üretimi bakımından dünyada önde gelen ülkeler Rusya, Ukrayna ve Arjantin olup, bu ülkelerin dünya üretiminden aldıkları paylar sırasıyla %20, %18, %13’tür (Çizelge 2).

Bu üç ülke dünya üretiminin yaklaşık %51’ini gerçekleştirmektedir. Dünyada ayçiçeği üreticisi ülkeler arasında yer alan ülkemizin, dünya ayçiçeği üretiminden aldığı pay ise %3’tür. Türkiye’de ayçiçeği verimi 1716 kg/ha ile dünya ortalamasının üzerinde yer almasına karşın Fransa’nın gerisinde kalmaktadır.

Çizelge 2. Dünya ayçiçeği üretiminde başlıca ülkeler ve üretim miktarları

Ülkeler	Ekiliş (ha)	Üretim (Ton)	Verim (kg/Ha)
Rusya	5 980 480	7 350 240	1229
Ukrayna	4 279 400	6 526 000	1525
Arjantin	2 578 236	4 646 065	1802
Hindistan	2 050 000	1 112 000	542
Çin	1 040 000	1 850 000	1779
Amerika	969 640	1 552 570	1600
Fransa	629 519	1 607 977	2554
Türkiye	577 958	992 000	1716

Kaynak: FAO, İnternet Kayıtları, 2010

Dünya ayçiçeği üretimi büyük ölçüde yağlık olup tohumluk üretimin payı toplam üretimin %3’ünü geçmemektedir. Çizelge 3’te incelenen dönemler itibariyle dünya ayçiçeği yağı üretimi ve % değişimleri verilmiştir.

Çizelge 3. Dünya ayçiçeği yağı üretimi ve % değişimleri

Yıllar	Üretim (Ton)	Baz dönemine göre değişim (%)	Bir önceki döneme göre değişim (%)
I. (1980-1984)	5 517 449	100,00	-
II. (1985-1989)	7 058 613	127,93	127,93
III.(1990-1994)	7 956 016	144,20	112,71
IV.(1995-1999)	9 191 055	166,58	115,52
V. (2000-2004)	8 981 130	162,77	97,72
VI.(2005-2008)	10 980 507	199,01	122,26

Kaynak: FAO, İnternet Kayıtları, 2010

Çizelge 3’te görüldüğü gibi baz döneme göre dünya ayçiçeği yağı üretimi sürekli bir artış göstermektedir. En fazla artış %99 ile VI. dönemde olmuştur. Bir önceki döneme göre V. dönemde üretimin azaldığı görülmektedir.

3. Türkiye’de Ayçiçeği Üretimi ve Dış ticareti

Türkiye’de 1965 yılına kadar ayçiçeği tarımı ve üretiminde fazla bir gelişme olmamıştır. 1970’li yıllarda diğer önemli yağ bitkilerinden kolzanın üretimden kalkması ve haşhaş ekimlerinin asgari düzeyde sınırlandırılması; ayçiçeği tarımının ekonomik önemini artırmıştır. Türkiye’de yağlı tohumlu bitkiler üretimi içerisinde ayçiçeğinin payı yaklaşık olarak %30’dur. Yağlı tohumlu bitkiler içerisinde en fazla ekim alanına ve üretime sahip olması, halkın genelde bitkisel yağ olarak ayçiçeğini tercih etmesi ve özellikle Trakya bölgesinde ekim nöbetinde temel bitki oluşu (buğday-ayçiçeği) ayçiçeğinin önemini daha da artırmaktadır (Kaya, 2000).

Ayçiçeği tarım alanının %73’ü Marmara’da, %12’si İç Anadolu Bölgesi’nde, %10’u Karadeniz Bölgesi’nde, %3’ü Ege Bölgesi’nde, %1’i Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yer almaktadır. Tekirdağ ve Edirne de il olarak üretim sıralamasında 1. sırada bulunmaktadır (Anonim, 2003).

Çizelge 4. Türkiye ayçiçeği ekiliş, üretim, verim miktarları ve % değişim

Yıllar	Ekiliş (ha)			Üretim (Ton)			Verim (kg/Ha)		
	Miktar	%*	%**	Miktar	%*	%**	Miktar	%*	%**
I. (1980-1984)	543 560	100,00	-	670 000	100,00	-	1233	100,00	-
II. (1985-1989)	724 382	133,26	133,26	1 048 000	156,42	156,42	1447	117,36	117,36
III.(1990-1994)	614 373	113,03	84,81	833 000	124,33	79,48	1356	109,98	93,71
IV.(1995-1999)	580 000	106,70	94,40	878 000	131,04	105,40	1514	122,79	111,65
V. (2000-2004)	539 000	99,16	92,93	800 000	119,40	91,11	1484	120,35	98,02
VI.(2005-2008)	570 350	104,93	105,81	984 851	146,99	123,11	1726	139,98	116,31

*Baz yılına göre değişim

**Bir önceki yıla göre değişim

Kaynak: FAO, İnternet Kayıtları, 2010

Çizelge 4’te Türkiye’de yetiştirilen ayçiçeğinin ekim alanı, üretim, verim miktarları ve % değişimleri verilmiştir. Baz döneme göre ekim alanının sürekli arttığı ancak V. dönemde %1’lik azaldığı görülmektedir. Bunun nedenleri, hükümetlerin yürüttüğü yanlış fiyat politikaları ile ayçiçeği ve ham yağ ithal edilmesiyle üreticilerin başka kârlı ürünlere yönelmesidir (Anonim, 2003). Üretim II. dönemde %56’lık bir artış göstermiştir. Ayçiçeği veriminde ise en fazla artış %39 ile VI. dönemde gerçekleşmiştir. Bir önceki döneme göre ekim alanında giderek bir azalma görülmektedir. Ancak, VI. dönemde yaklaşık %5’lik bir artış olmuştur. Üretim ve verim ise o yılın iklim koşullarına bağlı olarak genelde dalgalı bir seyir takip etmektedir.

Çizelge 5. Türkiye’nin ayçiçeği yağı üretim miktarı ve % değişimleri

Yıllar	Üretim(Ton)	Baz dönemine göre değişim(%)	Bir önceki döneme göre değişim (%)
I. (1980-1984)	240 613	100,00	-
II. (1985-1989)	378 337	157,24	157,24
III.(1990-1994)	322 638	134,09	85,28
IV.(1995-1999)	516 993	214,86	160,24
V. (2000-2004)	422 996	175,80	81,82
VI.(2005-2008)	542 411	225,43	128,23

Kaynak: FAO, İnternet Kayıtları, 2010

Çizelge 5’te Türkiye’nin ayçiçeği yağı üretim miktarı ve % değişimleri verilmiştir. Baz alınan döneme göre ayçiçeği yağı üretimi sürekli bir artış göstermektedir. En fazla artış %125 ile VI. dönemde olmuştur. Bir önceki döneme göre ise yağ üretimi dalgalı bir seyir takip etmektedir.

Ayçiçeği tohum üretiminin ülke ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmasından dolayı üretim açığı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Ülkemizde üretilen ayçiçeği tohumunun %70’i yerli üretimle, yaklaşık %30’u ise ithalatla karşılanmaktadır (Eken, 2004).

Türkiye yıllara ve dünya fiyatlarına da bağlı olmakla birlikte son yıllarda ayçiçeği ithalatını Rusya, Ukrayna ve Arjantin’den yapmaktadır. Bu ülkelerdeki düşük pazar fiyatları sektör bazında ayçiçeği ithalatını özendirici unsurlar olmaktadır (Kaya, 2000).

Çizelge 6. Ayçiçeği tohumu ihracat ve ithalat miktarı ve % değişimleri.

Yıllar	İhracat (Ton)	%*	%**	İthalat (Ton)	%*	%**
I. (1980-1984)	4	100,00	-	25	100,00	-
II. (1985-1989)	142	3 550	3 550	1 450	5 800	5 800
III.(1990-1994)	1 407	35 175	990	61 997	247 988	4 275
IV.(1995-1999)	2 534	63 350	180	544 877	2 179 508	879
V. (2000-2004)	2 934	73 350	116	367 434	1 469 736	67
VI.(2005-2007)	9 478	236 950	323	486 627	1 946 508	132

*Baz yılına göre değişim

**Bir önceki yıla göre değişim

Kaynak: FAO, İnternet Kayıtları, 2010

Çizelge 6’da ülkemizde ayçiçeği tohumu ihracatı, ithalatı ve % değişimleri verilmiştir. Çizelge 6’da ülkemizde ayçiçeği tohumu ithalatının ihracatından daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, piyasada hammadde sıkıntısı çekilmesini önlemek ve artan yağ fiyatlarını düşürmektir. Ancak, son dönemde bir önceki döneme göre ihracatta ithalattan daha fazla bir artış olduğu dikkati çekmektedir. Ayçiçeği tohumu ithalatı V. dönemde neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Bu durum dünyada ayçiçeği tohumunun üretim ve veriminin azalmasından kaynaklanmaktadır (Ergen ve Sağlam, 2005).

Çizelge 7. Ayçiçeği yağı ihracat ve ithalat miktar ve % değişimleri

Yıllar	İhracat(Ton)	%*	%**	İthalat (Ton)	%*	%**
I. (1980-1984)	473	100,00	-	28 569	100,00	-
II. (1985-1989)	32 387	6847	6847	107 243	375	375
III.(1990-1994)	83 762	17 708	258	249 723	874	233
IV.(1995-1999)	48 482	10 249	58	203 469	712	81
V. (2000-2004)	23 913	5055	49	99 489	348	49
VI.(2005-2008)	51 734	10 937	216	255 445	894	257

*Baz yılına göre değişim

**Bir önceki yıla göre değişim

Kaynak: FAO, İnternet Kayıtları, 2010

Çizelge 7’de, Türkiye’de ayçiçeği yağı ihracat ve ithalat miktarı ile % değişimleri verilmiştir. Çizelge 7 incelendiğinde ayçiçeği yağ ithalatının ihracatından fazla olduğu görülmektedir. İthalat artışında dünya piyasalarındaki bitkisel yağ fiyatlarının düşük olması da önemli rol oynamaktadır (Kızıloğlu, 1992). Ülkemiz ayçiçeği yağı ihracat ve ithalatında IV ve V. dönemlerde bir düşüş görülmektedir. Bunun nedeni, Dünya ve Türkiye’de ayçiçeği yağı üretiminin azalmasıdır (Kızıloğlu, 1992).

4. Sonuç ve Öneriler

Tüketim alışkanlıklarının değişmesi, beslenme ve sağlık konularına olan ilginin yoğunlaşması insan beslenmesinde önemli yer tutan bitkisel yağlara olan talebi artırmıştır. Ancak ülkemizdeki mevcut üretim, bitkisel yağ talebi dikkate alındığında yeterli değildir. Ayçiçeği, ülkemizdeki yağ sanayinin en önemli hammadde kaynağı olmasına karşın, ayçiçeği üretimi sanayinin ihtiyacını ve ülkemizin yağ talebini karşılayamamaktadır. Bunun en önemli nedenleri, birim alandan alınan verim miktarının düşük olması, ayçiçeği fiyatlarının üreticiyi tatmin etmemesi, yanlış destekleme politikaları, taban fiyatı niteliği taşıyan Trakya Birlik’in alım fiyatının geç ilan edilmesi ve ayçiçeği ile ilgili kuruluşların araştırma ve yayım faaliyetlerinin yetersiz olmasıdır (Erdem, 1999).

Bitkisel yağ açığımızın kapatılabilmesi için yağlı tohumlu bitkilerin üretiminin artırılması önerilebilir. Birim alandaki üretimin artırılması yüksek verimli çeşitlerin üretimde yer almasıyla mümkün olacaktır. Ekim alanlarındaki artışa sebep olabilecek en önemli etken olarak uygulanan fiyat politikaları göze çarpmaktadır. Çiftçinin ürününü kolayca pazarlayabileceği birimler oluşturulursa ve fiyat politikaları ayçiçeği tarımını teşvik edici düzeyde olur ise Doğu Anadolu Bölgesi, Göller yöresi ve Orta Anadolu Karadeniz geçit kuşağını kapsayan bölgelerde de ayçiçeği tarımı yaygınlaşır ve ekim alanı potansiyeli artabilir. Ayrıca, Trakya Birlik’in alım fiyatının ekim zamanında veya hiç olmazsa buğday fiyatıyla birlikte ilan edilmesi gerekmektedir. Araştırmaların sadece devlet kuruluşları arasında değil, özel kuruluşlar, üniversiteler, tarım kuruluşları, üretici birlikleri, dış kaynaklı projeler ve ilgili tüm kuruluşlar arasında işbirliğiyle güçlenmesi sağlanmalıdır.

Türkiye, kendisine yetebilecek miktarda ayçiçeği yağını işleyebilecek kapasitede tesislere sahip bulunmaktadır. O halde yağ açığını kapatabilmesi ve dışa bağımlılıktan kurtulabilmesi için başta ayçiçeği olmak üzere yağın hammaddesini oluşturan diğer tarımsal ürünlerin üretimine gereken önemi vermeli ve bu ürünlerin üretiminde çiftçiyi mağdur etmeyecek seviyede, maliyetlerinin yükselmemesi için gereken tarımsal destek ve teşviklere devam etmelidir.

Ayçiçeği tarımıyla uğraşan çiftçilerin kendi aralarında örgütler kurarak birleşmeleri ve bu sayede Ayçiçeğinin üretiminden satımına kadar her aşamada piyasada söz sahibi olmaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 2003. Türkiye 1. Yağlı Tohumlar. Bitkisel Yağlar ve Teknolojileri Sempozyumu Bildirileri, İstanbul.
- Anonim, 2004. www.tzob.org.tr
- Anonim, 2010. www.fao.org.
- Anonim, 2007. www.gap.gov.tr/Turkish/Tarim/Tarlayt/aycicegi.html - 11k
- Arıoğlu, H. H. 2000. Yağ Bitkileri Yetiştirme ve Islahı. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları, Yayın No:A-70, Adana.
- Eken, H. 2004. Ayçiçeği. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, ISSN 1303-8346, Ankara.
- Erdem, B., 1999. Trakya’daki Ayçiçeği Yağının Üretim Sorunları ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, Trakya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Edirne.
- Ergen, Y. ve Sağlam, C. 2005. Bazı Çerezlik Ayçiçeği (*Helianthus Annuus L.*) Çeşitlerinin Tekirdağ Koşullarında Verim ve Verim Unsurları. www.trakya.edu.tr/Fakulte/ziraar/Turkce/Dergi/2005_2_3/3.pdf
- Kara, K. 1996. Tarla Bitkileri. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları, Yayın No:191, Erzurum.
- Kaya, Y., Tan Ş. ve Kaya, G. 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Bitkileri Alt Komisyon Raporu (Ayçiçeği), Edirne-İzmir.
- Kızıloğlu, S. 1992. Türkiye Bitkisel Yağ Sanayi. Hasad Dergisi, 7(82), s.28-30, İstanbul.
- Sezer, S. ve Şimşek, S., 2005. Çukurova’da Farklı Ekim Sıklıklarında Yetiştirilen Bazı Ayçiçeği (*Helianthus Annuus L.*) Çeşitlerinin Tarımsal ve Teknolojik Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma. www.cukurova.edu.tr/makale/ÇUKUROVA.pdf
- Yurdagül, M. ve Ersoy, Ü. 1997. The Fats and Oils Market In Turkey With Special Emphasis To Its Export. AOCS, The World Oil Conference, İstanbul.